מסביב לשולחן

נושא השבוע: **מצות שילוח עבדים**

המקור בפרשה: **ויצום אל בני ישראל (ו יג)**
ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ה

עלון שבועי לבני הישיבות סביב נושא מהפרשה בעיון בהלכה באגדה ובמוסר

ראשי הישיבות

הגאון רבי מיכל זילבר שליט"א
ראש ישיבת זוויעהל

ברית שילוח העבדים

בירושלמי ר"ה (פ"ג ה"ה), ויצום אל בני ישראל על מה ציוום על פרשת שילוח עבדים. וכן מבואר בפסוקים בירמיהו (לד) כה אמר ה' אלוקי ישראל אנכי כרתי ברית את אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמר, מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'. ועי' מש"ש פר' וארא, שפי' דברי הירושלמי שהיו שרים נכבדים מישראל שהנהיגו שררה במצרים והיו משעבדים את ישראל לעבדים שמכרו להם המצרים, ועליהם היתה הברית. ובפסוקים בירמיהו שם, מבואר שעברו על שילוח עבדים וחיללו את ש"ם, וכרתו ביניהם ברית למרוד בה' ולא לשלח את העבדים. ועונשם שיתן ה' אותם ביד אויביהם.

ובירושלמי שם, אמר ר' הילה לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים. וברמב"ן ריש פ' משפטים כתב, התחיל המשפט הראשון בעבד עברי, מפני שיש בשילוח העבד בשנה השביעית זכר ליציא"מ, כמו שאמר בו (דברים טו, טו) וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלוקיך על כן אנכי מצוך את הדבר הזה היום, ויש בה זכר למעשה בראשית וכו', ולכן המצוה הזו ראויה להקדים אותה, שהיא נכבדת מאד רומזת דברים גדולים במעשה בראשית, ולכן החמיר בה הכתוב מאד ואמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם וגו' (ירמיה שם), וגזר בעבורה הגלות כאשר תגזור התורה על שמיטת הארץ, עכ"ד. וצ"ב, מהו כריתת הברית שכרת ה' עם ישראל על שילוח עבדים ביום שהוציאם ממצרים, יותר משמירת השבת שהיא יסוד האמונה.

ונראה בזה, דהנה ברש"י שמות כא ו, מה ראה אזן להרצע יותר משאר איברין שבגוף, אריב"ז אזן ששמעה על הר סיני לא תגנוב והלך וגנב תרצע, ואם מכר עצמו, אזן ששמעה על הר סיני כי לי בנ"י עבדים והלך וקנה אדון לעצמו תרצע. וצ"ב דא"כ היה צריך לרצוע אזנו מיד כשגנב או מכר עצמו משום שקנה אדון לעצמו. ונראה ע"פ הגמ' קידושין (ד א), תושב זה קנוי קנין עולם שכיר זה קנוי קנין שנים, וברש"י שם שאף שנרצע קרוי תושב מ"מ אינו אוכל בתרומה אם הוא עבד כהן, ואין גופו קנוי לאכול בתרומה כשאר עבד כנעני, משא"כ ע"ע בניסיונות לשש קרוי שכיר. ועי' בתוס' קידושין (יז א) כתב מקצה שלש שנים כשני שכיר, א"כ מצינו דשנים דשכיר הם שלש שנים, והיינו דכתיב כי משנה שכר שכיר עבדך, דהיינו שש שנים.

ולפ"ז מבואר דע"ע הנמכר לשש עדיין קרוי שכיר כמו משכיר עצמו לבעה"ב, ואינו כקונה אדון לעצמו, ששש שנים הוא רק משנה שכר שכיר, אבל הנרצע שהתורה קראתו תושב והוא דומה יותר לעבד כנעני הקנוי לעולם, והוצרך הכתוב לומר שאעפ"כ אינו אוכל בתרומה, הוא ניהו שפרק מעל צוארו מה ששמע כי לי בנ"י עבדים וקנה אדון לעצמו, ולכך אמרה תורה רצע אדוניו את אזנו במרצע.

ונראה לבאר טפי, מה שהמוכר עצמו לשש לא עבר על כי לי בנ"י עבדים, והוא משום שמוכר עצמו לעבד לא מכר עצמו אלא משום שלא היה לו מה לאכול כמפי' ברמב"ם (פ"א מעבדים ה"א),שאינו רשאי למכור עצמו להצניע דמיו אז ליתן לבע"ח, אלא אם צריך לאכלן בלבד, ומן שאין לו אפי' כסות. ובגמ' ב"ב (קי א) ביהונתן בן גרשם שאמר כך מקובלני מבית אבי אבא לעולם ישכיר אדם עצמו לע"ז ואל יצטרך לבריות, ושם שאין הכוונה ע"ז ממש אלא עבודה שהיא זרה לו, והיינו דאמר ליה לר"ש פשוט נבלתא בשוק ואל תצטרך לבריות. הרי דמשכיר עצמו לע"ז שהוא מדרגא התחתונה של מוכר עצמו (עי' קידושין כ' א') ראוי לו להשכיר עצמו ובלבש שלא יצטרך לבריות, ואין לבזותו כמו שאין לבזות הפושט נבלה בשוק למחייתו.

וכן מי שמכרוהו ב"י על גניבתו, אמר שלמה המלך ע"ה במשלי (ו, ל) לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב, ופרש"י שם, אם הגנב יגנוב גניבה אין לבזותו כ"כ כי לרעבון נפשו הוא עושה ואולי אין לו מה יאכל, עכ"ל. ומטעם זה א"צ לרצוע אזנו כל שש שנים שהוא עדיין בגדר שכיר, שלא יבוזו לו בין אם מכר עצמו עבור פת לחם, ובין אם נמכר בגניבתו שגנב לרעבון נפשו, אבל הנרצע האומר אהבתי את אדוני וכו', ובוחר להיות עבד לא משום רעבון נפשו, אלא משום שמסכים ברצונו להיות עבד לעבדים, שמו נקרא תושב שדומה לעבדין כנענים שעובדים לעולם.

ועפ"ז נראה שכמו העבד ה"נ גם האדון שקונה עבד, שאם קנה עבד לשש שנים, אינו אלא כשוכר פועלים לעבודתו, ורק אם אינו משלחם אחר שש שנים, הרי הוא עצמו עובר על עבדי הם ולא עבדים לעבדים, ומשו"כ היה הברית עם ישראל ביום צאתם ממצרים על שילוח עבדים מקץ שבע שנים, והיינו שידעו כולם, האדון והעבד, שלי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים.

ובירושלמי ברכות (פ"ג ה"ג) עבדים מניין [שפטורים מק"ש], שנאמר שמע ישראל ה' אלוקינו ה' אחד, את שאין לו אדון אלא הקב"ה, יצא העבד שיש לו אדון אחר. ודברי הירושלמי מיירי בעבדים כנעניים, אמנם בזוה"ק ריש פ' בהר (קף א) וז"ל, ת"ח עבדין פטורין מעול מלכותא דלעילא ועל דא פטורין מן המצוות, ומיירי בפשטות מעבד עברי דשייך ביה שמשום יש לו אדון אחר הוא פטור מן המצוות, ועי' בפי' "שער החדש" על ס' העיטור ש"א הל' תפילין ח"ז, שכתב לפרש גם הפטור שבירושלמי על ע"ע כדברי הזה"ק ברי' בהר הנ"ל.

ולפ"ד אפשר דגם הזהר לא אמר כן אלא בנרצע, שהוא ניהו מי שיש לו אדון אחר, וס"ל לזוה"ק דלא שייך ביה שוב קבלת הייחוד של ה' אחד, שיש לו אדון אחר מלבד השי"ת. וכן משמע מהירושלמי קידושין פ"א סוף ה"ב, אוזן ששמעה על הר סיני לא יהי' לך אלהים אחרים על פני, והלך זה ופירקה מעליה עול מלכות שמים וקיבלה עליה עול בשר ודם, ומבואר מהירושלמי שהרציעה של ע"ע הוא משום שפרק מעל עצמו עול מלכות שמים וקבל עליו עול בשר ודם, הרי שהנמכר לשש עדיין לא פרק מעליו עול מלכות שמים, שעדיין לא נעשה עבד עולם, ורק כשנרצע פרק מעליו עול מלכות שמים, ומשו"ה ס"ל לזוה"ק דשוב אינו יכול לקרות ק"ש.

ולפ"ז מבואר היטב כריתת הברית עם ישראל על שילוח עבדים אחר שש שנים, מיד בצאתם ממצרים, משום שהוא היסוד של קבלת עומ"ש, וכשם שהנרצע פרק מעליו עומ"ש, כך האדון המשעבד את עבדו יותר משש שנים פורק מעליו עומ"ש, שהוא סבור שאפשר לו לאדם מישראל להיות עבד לעולם, ומשו"כ היה הברית על שילוח עבדים דוקא. ולכך כשכרתו ברית לעבור ולא לשלח עבדים, הרי היא ברית למרוד במקום ולחלל את שמו.

והעונש לזה הוא שיעבוד מלכויות וכלשון הפסוק בפר' ואתחנן (ד כח) ועבדתם שם אלהים אחרים וברש"י שם משאתם עובדים לעובדיהם כאילו אתם עובדים להם, שהוא הדיוטא התחתונה של הנמכר לעבד כד' הגמ' קידושין (כ ב). דעונש גלות על שילוח עבדים שבהם פרקו עול מלכות שמים הוא שיהיה עליהם עול בשר ודם של עבדים לע"ז, שהוא הגרוע ביותר בפחיתות העבדים ודו"ק.

(ע"פ בים דרך פי' משפטים ע"ש בהרחבה)

צוף

צוף הוצאה לאור – נתן פלדמן

הופיע

הספר החשוב

שלמי שמואל

עיונים בפרשיות השבוע פרושים רעיונות, ובינה בפרשיות
מאת המופיר
הרב שמואל ארגמן שליט"א
להשיג בחנויות המובחרות

דבר העורך

משה רבינו ניגש אל פרעה... נקל לשער שלא היה זה תפקיד של מה בכך, לצעוד במסדרונות הפאר של מלך מצרים האחאיסט, הדוגל בשלטת אדונים אובסטיבית, להכנס אל תוך תוכני בית השליט העליון אדון שבט העבדים העבר', ולומר לו בקול רם וללא היסוס את המשפט המהדהם: "כה אמר ה' אלוקי העברים שלח את עמי ויעבדוני"...

לא מוכר בספרי ההיסטוריה כה הייתה תובעני המדוקרת של פרעה לדברי משה ואהרן, אולם מסחבר שהוא פרץ בצחוק רם ומתגלגל לשמע בקשתם המוהזה של שני הזקנים - אשר מתימרים לייצג את שבט העבדים. הרי - זה השבט, שבעקבותיו של מאתיים ועשר שנים עבר באמנות ר"במסירות נפש" ממש, את הממלכה המצרית. דורות של עבדים מתחנכים על ברכי עבודת הפקיר לתועלת הממלכה המצרית ואדונה. ומי יעלה בדעתו שבשל בקשה מוהזה של שני זקנים הטוענים כי הם המנהיגים ועד טוענים כי נגלתה אליהם מתוך אש ושות כלשהי בלתי נראית הדורשת את שחרורם, מי יעלה בדעתו שחרור בסיבות כגון אלו ??? משה ואהרן אינם מתיירא'ים, באשר הם באים בכוח ה"אמת" !!!

כוח זה הנו הראשון והמוחזה בחיבוך ובהוראה, כמו כן גם בכל ניסון לשכנוע בדיאלוג בין בעלי דעות שונות!!! יש ללכת בכוח האמת, לא לנסות לשכנב הלשפין עובדות, או לעטפם בבדיות וגזומאות מיותרות, הזאת - למרות שתוך כדי רכות מתעורר חשק גדול לעשות כך.

התורה מעדנת. התורה מצאילה ומתקנת את נפש האדם, "מאור שבה - מחזירו למוטב", כל זה פרעל רק אם התורה נמסרת ב"אמת". הבנה נכונה, פשט נכון, דיוק בשאלות ובתירוצי הגמרא, בהבנה כיצד הקושייה מתורצת ומדוע לא קשה עכשיו מה שכל כך היה קשה לפני רגע, והדברים ארוכים. מתנכים רבים מניחים את כל כובד משקלם על "איך לומר", הם משקיעים כוחות רבים כדי להמליץ את דברם בטוב טעם ובאמצעי המחשה הסבר. אך יש לדעת, שבלימוד התלמידים.

העיקר הוא "מה לומר" רק לאחר מכן יש להתעכב על "איך לומר".

העיקר - היא - האמת שבבסיס הדברים. הוספת נופך אישי וסבירות כרס - לשטויות, לא יועילו ללימוד, אם אין בו את האמת הצרופה.

ברור, כי לאחר ביחוד האמת יש לעמול על המלצת הדברים באופן שאמת זו תיכנס לאחני השומעים בקלות ותקנה שביתה בתוכם. השלב הנכחי הוא "איך לומר" וגם על כך יש ליתן את הדעת באופן מקיף ויסודי. גדולי עולם הראשי ישיבות היו נוהגים לומר את השיעור בימם לבין עצמם - טרם מסירתו לתלמידים, לחשוב היטב כיצד יש להעביר את המסר אל התלמידים, כיצד יקלטו טוב יותר את הנושא ומה הם המילים הם יש להשתמש כדי להמשיל, להדגים, להקדים, להעניק רקע לעניין, וכו'. זו הסיבה - מסביר רש"ר הירש - שלשליחות אל פרעה בחרו משה ואהרן!!! הם משלימים זה את זה. משה - ב-"אמת", כפי שהיא מסורה לו מפי עליון. ואהרון, בהמלצת הדברים ובהגשתם באופן המקבל על לב השומע. "עראה כי מתחילה היה למילה האמורה בשירות הזהרה תפקיד כפול: ניסוח מדויק שלם ונאמן של התוכן, ויקויב תוכן זה לעם, באופן שישמעו ויבן ראומן ...

חלוקת תפקידי הדיבור כפי שתוארה בזה, חשיבות גדולה לה למסירה הנאמנה והטהורה של תורת ה' ...

ל ד ב ר , פירוש לתאר בצורה ברורה ומובנת כדי שאמת מסרמת תידיע. ואילו הדיבור הנמלץ והנלהב, מורתו לקחת את לב המאזין בדברים, ולהביאו, לא רק לידי ידיעה אלא גם לידי הודאה. אולם, הנואם הנמלץ - על נקלה יסחבן, בהסתגלו לדרכי מחשבתם של קהל שומעיו, עלול הוא לגרוד שמן מהל את תחום האמת אותה ביקש לבשר, כדי להתאימה לטעמם, או ינקוף את חומרתה, או יעביר את טהרתה ביסורות זרים, או ישלים עם פשורות כדי להקל על קבלתה. ולא פותחה הסכנה שירבה במילים ומעיט בתוכן?.

חורבן גדול המיטו על עצמם, עמים, אשר לא השכילו ובחרו להם מנהיגים שמלבד כשרון הנאום, לא היה בהם מאומה מן החכמה. כך אנו מוצאים בתרבות יון הנעתקה אשר דגלה בחוות הפילולוגיה, וכן גם בתקופות מאוחרות יותר בהן נבחרו המנהיגים ע"פ יכולת הדיבור והכריזמה.

מנהיגים רבים שהיו כריזמטיים בלבד ולא כלום מעבר לכך המיטו אסונות כבדים על עמם ועל עמים אחרים, כזה שהכנוע בשקרים, הסיט אותם מהבנה בסיסית אמיתית והעביר אותם על דעתם - באשר לא היה מי שיוכל להשיל בהם ביקורת ולבלום את התפרעותם.

מדד זה, פופולרי ביותר גם בימינו, באריבות עולם התקשורת שאינו מפסיק לספק גרפים של רייטינג ע"פ איכות ההופעה הדיבורי של המנהיגים, או ע"פ הופעתם החיצונית ותנועות ידיהם בשעת הדיבור.

לעומת זאת, דיהדות, מעולם לא נמנעה מלהמעיד בראשה מנהיגים וגדולים "כבדי פה וכבדי לשון", ובלבד שהחכמה והאמת בראש מעלותיהם, שהרי הן המעלות הגדולות, כי "אמת" נשמעת תמיד, יש לה כוח עצמי ועוצמה אדירה באשר היא ה"אמת", היא אינה זקוקה למעטפת של פנטזמימה או של משחקי נאום אחרים.

שלמה יחיא הולי רוזנשטיין

מעשה רב

עורך הרב הלל מן

מעשה העבד הביא בעליו לשוב בתשובה

רבי לייב שרה"ס היה כדרכו מוכיח בשער, דרכו היתה לנדוד מעיר לפלך בכפרים ובעיירות לחפש נשמות נידחות ולהשיבם לצור מקורם.

באחד הימים התארח רבי לייב אצל יהודי עשיר בעל חוה גדולה, עבדים רבים גויים כפריים שירתו אותו, והחלה להתפתח שיחה שנסובה אודות אחד מעבדי היהודי.

היהודי סיפר לאורחו על רוב עושרו וטובו, ובין היתר מספר בחדוה על החוה הגדולה שרכש לא מכבר במרחק מה, מתענין רבי לייב כיצד רכש זאת, מתחמק הכפרי בתשובתו, והוא אומר:

- אני יודע, אני יודע... אותה חוה השתייכה ליהודי אחד, שהיה ידידי, אבל היה משוגע, ואספר לרבי מעשה שהיה, האיך קיבלתי את החווה ההיא, פעם אחת נסעתי העירה והשהיתיתי שם עד שעה מאוחרת בלילה, ויצאתי בדרכי חזרה באמצע הלילה, אבל היה מאוחר מדי בשבילי להגיע הביתה, ומכיוון שהיה ידידי, נכנסתי אצלו ללינת לילה. הוא קיבל אותי דוקא יפה מאד. סידר לי מיטה ללינה ובבוקר אף טרח עלי, לא נתן לי לנסוע בלי לאכול ארוחת-בוקר טובה, לאחר תפילת שחרית. אחר האוכל יצא אתי להראות לי את החוה שלו, חוה יפה ורחבת-ידים, מפוארת ומסודרת, עם הרבה בהמות ועופות מכל הסוגים, עם עצי פרי ויקר...

- כאשר ראיתי את החוה הנהדרת הזו, תקפה אותי חמדה גדולה ואמרתי בלבי: אולי אני יכול לקנות אותה ממנו, וכמובן בכסף מלא, והצעתי לו סכום גדול מאוד של כסף. אמנם באותה שעה לא היה בידי כל הסכום, אבל חשבתי שזה כדאי, שאני אסתדר בצורה כלשהי, ובכסף שאתן לו יוכל הוא לקנות לו חוה אחרת. הצעתי לו את ההצעה, אבל הוא סירב בתוקף וגם התחיל להקפיד עלי והשיב בזעף: מה פירוש שאני אמכור לך את החוה? הרי ירושה היא בידי מאבי, והוא קיבלה מסבא, ולעולם לא אמכרנה, אפילו ח"ו אהיה נאלץ ללכת יחף. המשכתי להפציר בו שימכור, אבל הוא עמד בסירובו, וכך נפרדנו ונסעתי הביתה.

בבואי לביתי, התחלתי לשוחח עם העבדים שלי, רועי הבקר, על כל הענין, סיפרתי להם על סירובו למוכרה. בין העבדים שלי, יש גוי אחד שהוא נאמן לי, וכאשר שמע את כל הסיפור, מה עשה? הלך לאותה חוה, שם רעל במספוא וכתוצאה מכך מתו לו שלושים פרות חולבות. אני יודע את זה, כי הוא בא לספר לי על כך, וכמובן שגערתי בו על המעשה שעשה.

אבל מה הועילה הגערה? הלא הפרות מתו, כאשר מתות שלושים פרות בחוה, פירוש הדבר פגיעה כלכלית חמורה בכל המפעל. ואמנם, היתה זו בשבילו מכה אנושה, כי מאז התחיל לרדת מנכסיו ולהתדלדל".

ממשיך בעל החוה ומספר לצדיק רבי לייב שרה"ס: "נסעתי אליו פעם נוספת, שוב הצעתי לו סכום נכבד, בחשבי שהפעם כבר יתרצה, אבל הוא המשיך בעקשנותו, ובמקום להיענות להצעתי הוא חירף וגידף אותי, טען שאני דורך על יבלותיו וזורה מלח על פצעיו. וכי מה רצה ממני? אמנם נכון, אחד מעבדיי הרעיל לו את הפרות, אבל אני לא הייתי מעורב במעשה הזה.

ניסיתי לדבר על לבו עוד ועוד, אך הוא נותר בסירובו ואמרו לי: הלא אמרתי לך כבר בפעם וקודמת, כי אפילו אשאר בלי נעלים - לא אמכור. משרבו הנושים שלו וכל החוה נשתעבדה לחובותיו הלכתי ופרעתי חובותיו ונעשתה החוה שלי, ועתה סיימתי זאת בהצלחה רבה.. ולכן אני מאושרי".

כששמע זאת רבי לייב, החל גוער בו בדברים קשים... אכן עבדך עשה זאת, אך במקום לתקן העוול שעשה עבדך ולשלחו מעליך, ולנסות להעמידו על הגליז, אתה הולך ומציע לו לרכוש את החוה היקרה לו כ"כ... הלא לקחת אדם נאמן וישר, ופוקח אותו לאיברים איברים... יתכן ואותו עני מסתובב ברחובות כמסכן, ואתה מתהלך בשמחה??

הדברים חדרו עמוק לליבו, והחריכו הרבי כיצד ישוב בתשובה לתקן מעשיו ומעשי עבדו שנבעו מרצון רבו.

הישיבה
מוקד 'אחינו' לרכוונה, הישמה ויעוץ
1-800-20-18-18 שיחת חינם

ליקוט המוסר

הרה"ג ירחמיאל קראם

'מצוות שילוח עבדים'

הקב"ה נגלה אל משה במדבר 'בלבת אש מתוך הסנה' ומצווה אותו לחזור למצרים, להוציא משם את בני ישראל ולהביאם לארץ ישראל. אם אהרון הם מתייצבים לפני פרעה ואומרים לו: 'כה אמר ד' אלוקי ישראל שלח את עמי'. כשנראה להם ששליחותם נכשלה אומר משה לקב"ה: 'למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני'.

הקב"ה השומע נאקת בני ישראל וזוכר את הברית שב ומדבר עם משה 'משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה' ושולח אותו שוב אל בני ישראל אך הם אינם שומעים 'מקוצר רוח ומעבודה קשה'. אז מבקש הקב"ה לשלוח את משה 'אל פרעה מלך מצרים' ומשה מסרב וטוען: 'הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתיים'.

אחרי שני הניסיונות האלו שב הקב"ה ומדבר והפעם 'אל משה ואהרון' 'ויצוום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים' ציווי המופנה גם אל בני ישראל וגם אל פרעה 'להוציא את בני ישראל מארץ מצרים'. והדבר טעון הסבר. בשלמא לצוות את פרעה להוציא את בני ישראל ממצרים, זה מובן. אבל מה יש לצוות על כך את בני ישראל? רש"י מפרש על פי המדרש שהפעם הקב"ה מצווה למשה ואהרון לא רק את מטרת השליחות 'להוציא את בני ישראל ממצרים' אלא גם את דרך ההתייחסות גם לבני ישראל וגם לפרעה. לבני ישראל: 'ציוה עליהם להנהיגם בנחת ולסבול אותם' ומצווה עליהם איך 'יתייחסו לפרעה 'ציוה עליהם לחלוק לו כבוד בדבריהם'.

הירושלמי מביא את הפסוק הזה ושואל שאלה זו: 'על מה ציום'? ומשיב: 'על פרשת שילוח עבדים'. 'ואתיא כהיא דא"ר הילא: לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים. הדא הוא דכתיב 'מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי'. והדבר פלא משה ואהרון נמצאים בתחילת המו"מ עם פרעה, עוד לא עשו לפניו אות ומופת, עדין לא התחילו עשרת המכות הם עדין 'עבדים לפרעה במצרים' והקב"ה מוצא לנכון לצוות אותם על מצווה עתידית שתחול עליהם עם כניסתם לארץ מצב שנראה להם כעת כל כך רחוק מהם, מצוות שילוח עבדים?.

עוד יקשה מדברי הירושלמי 'לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים' ומוכיח זאת מהפסוק בירמיהו ל"ד: 'כה אמר ד' אלוקי ישראל אנכי כרתי ברית עם אבותיכם ביום הוציאי אותם מארץ מצרים מבית עבדים לאמור: 'מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי'. שעל הפרת מיצוה זו של שילוח עבדים נענשו יותר מאשר על שאר מצוות התורה מפני שעליה נצטוו ביום צאתם ממצרים עבירות שהציווי הזה לבני ישראל, בשעה זו, הנביא אומר שהקב"ה כרת ברית מיוחדת עם ישראל ביציאת מצרים על מיצוה זו של שילוח עבדים.

מרן הגר"ח שמואלביץ צוקו"ל עמד על שאלה זו ב'שיחות מוסר' ולמד מכאן יסוד יסוד הדברים הוא המעמד המיוחד לו זכו בני ישראל בצאתם ממצרים. 'כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים', כל מי שהוציאו הקב"ה מארץ מצרים לא פסק מלהיות עבד. הוא ממשיך להיות עבד רק שהעבדות הזו היא לקב"ה. ביציאת מצרים הפכנו מעבדים לפרעה לעבדים לקב"ה. כולנו חייבים לראות את עצמנו כאילו יצאנו ממצרים. כולנו חייבים להרגיש שאנחנו עבדים להקב"ה. מפסוק זה נלמד האיסור לעבוד 'עבודת פרך' 'עבודת עבד' בעבד עברי, מפני ש'עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים'.

משמעות הדברים שהקב"ה הוציאנו ממצרים ונתן לנו את תורתו כדי שנעבוד אותו יתברך, כדי שתהיה לנו זכות להגיע לעולם הבא. שהשכר שנקבל יהיה תמורת עבודה, שלא נרגיש 'נהמא דכיסופא'. אמור מעתה כי עבדות לקב"ה היא עבדות עם תכלית ועם מטרה.

מבאר החסידות

הרב יעקב שלמה שיינברגר

אל תביאני לידי ניסיון

חז"ל אומרים (ערכין כט.): "איך עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג" וביאר הגה"ק **החידושי הרי"ם** זצ"ל, על פי דידוע שאין הקב"ה מביא ניסיון לאדם אלא אם כן יכול לעמוד בו, ואם הזמינו ניסיון לידי אדם, הרי שתיכף לזה אף הכינו לו מן השמים הכוחות והיכולת להתמודד ולעמוד בו.

ובזה ביאר את מאמרם ז"ל הנ"ל, שעניין 'עבדותי' רומז לגלות וניסיונות הבאים על האדם, ועל זה מרמזים חז"ל דאינם נוהגים "אלא בזמן שהיובל נוהג" דהיינו בזמן שמוכן לו כבר כוחות הגאולה והחירות וההעמדה בניסיון.

עוד ביאר החידושי הרי"ם ביסוד זה, מה שאמרו חז"ל בכתובות (דף לג.): "אלמלי נגדוה לחנניה מישאל ועזריה הוי פלחי לצלמא", לכאורה מה באו חז"ל לומר לנו אלמלא נגדוהו לחמ"ו הוו פלחו לצלמא, וכי חז"ל רצו לספר לנו גריעותן של חמ"ו ח"ו. אלא שרצו להודיע לנו יסוד גדול בזה, שאין נותנין לו לאדם אף פעם יסורים למעלה מכוחותיו, וכיון שחמ"ו לא היו עומדים בהצער להתייסר במלקות, אכן לא ניתן להם נסיון זה, ולכן נתנו להם מן השמים דוקא הניסיון של הכבשן האש, שבזאת הניסיון יוכלו לעמוד. וההסבר בזה, שבאותו עת הניסיון היה כוחותיהם מוגבלים, ולא היה להם כוחות יתירים שיוכלו לעמוד בניסיון של מלקות, ולכן לא הזמינו להם מן השמים ניסיון כזאת. אלא דוקא אותו ניסיון שהיה להם הכוחות להתמודד עמו עכ"ד.

כיוצא בזה פירש הרה"ק **האמרי אמת מגור** זצ"ל עה"פ "נותן שלג כצמר" שאין נותנים משמים לאדם נסיון ויסורים שאינו יכול לעמוד בהם, אלא כפי הכוחות שיש לאדם כך הוא נותן לו יסורין, וזה הפי' "נותן שלג" השי"ת נותן שלג כצמר כפי כמות הצמר שיש לאדם להתחמם בו כך נותן לו השלג והקור. וכמו שכתב רש"י שם שהעני שאין לו כ"כ בגדי צמר, אין הוא מרגיש כ"כ הכפור של השלג כמו העשיר.

ובענין זה מסופר, שלפני מלחמת העולם השניה שח הרה"ק **האמרי אמת** לחסידיו תחת אחד השיחים, דעל המרגלים כתיב (במדבר יג, לא) שאמרו "כי חזק הוא ממנו" ודרשו רבותינו ז"ל (סוטה לה.) שכוונתם היתה לומר "כביכול אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם", וביאר האמרי אמת, שהמרגלים היו בארץ ישראל וראו את יושביה, אנשי כנען ושאר העמים שהיו רעים וחטאים לה' במעשיהם המתועבים [ולכן הזהירה התורה (ויקרא יח, ג) "כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו ובחוקותיהם לא תלכו"], ולפיכך חששו המרגלים שבני ישראל לא יוכלו לעמוד בניסיונות הטומאה שיהיו להם בארי"י. וחטאם היה ע"י האמור שאין הקב"ה מביא ניסיון לאדם אלא א"כ יכול להתגבר עליה, והכי נמי אם נתן השי"ת לישראל את ארץ כנען בוודאי צירף להם גם את כוחות הנפש להתמודד ולעמוד בכל הניסיונות הקשורים לכך.

חסידים העידו, שדברי רבם אלו, נתנו להם עוז ותעצומות לעמוד ולהתגבר בכל הקשיים והניסיונות שהיו מנת חלקם בעת המלחמה הנוראה, כי חקקו בנפשם בידיעה ברורה שאם קיבלו את הניסיונות בוודאי יכולים להתגבר עליהם ולהתחזק (מפי הגה"צ רבי אליעזר דוד פרידמן שליט"א).

ונסיים בשמועה נאה: מסופר על חסיד אחד, שהזכיר את עצמו לפני רבו בבקשה שלא יהיו לו ניסיונות, ענה לו רבו "להתפלל עבורך שיבטלו ממך כל הנסיונות - זאת לא אוכל, כי אי אפשר להתעלות במדרגות בעבודת ה' מבלי נסיונות, אך את זאת אבקש עליך שבעת נסיון תדע ותזכור כי אך נסיון הוא שאין בו ממש, ובזה תינצל מן החטא ומכל המסתעף ממנו" ודפח"ח.

פוטו סטודיו

גל פז-רשת למוסיקה
ירושלים-ב"ב-חיפה

פוטו ציון
צילום אירועים, מצלמות וסטודיו

אחים הקר
רשת בשר למהדרין

• בחסותם האדיבה של בעלי עסקים תומכי תורה לברכה, הצלחה וכטו"ס •

צבי ורצברגר
בית האנרגיה

המנעולן הגאמן זאב הורוביץ
דלתות פלדה ומפתחות

לעילוי נשמת
רבי יצחק בן ר' אליהו ואסתר זר

הרה"ג מרדכי קרליבך

דין שלוח עבדים ביציאת שן ועין
א. קנס ב. יציאה
וקושיא מחודדת בענין קלב"מ במסרס עבדו

וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. [פכ"א פכ"ו] במקנה קידושין כה. הקשה בזה קושיא מחודדת, דהנה דעת רבי בקידושין כה. דאם סירס האדון את עבדו יוצא לחירות, וקשה דהלא איתא בשבת קי: דמה"ת אסור לסרס דכתיב ובארצכם לא תעשו, ומעתה כיון שאם סירס את עבדו עובר בלאו דסירוס ולוקה, מעתה היה מן הדין שיהא נפטר מלהוציא עבדו לחירות, דהא קי"ל כדעת חכמים דר"מ בכתובות לב. דאין אדם לוקה ומשלם.

וכתב ליישב עפ"י דברי הר"מ בפט"ז איסו"ב הי"ב דאין חיוב מלקות על הסירוס עד שיסרס בידו, אבל אם הושיבו במים או בשלג עד שביטל ממנו איברי תשמיש אינו לוקה, וא"כ שפיר יש להעמיד דברי רבי דהמסרס עבדו יוצא לחירות באופן שאין בו מלקות, וכגון שלא עשה מעשה בגופו של עבד, דבכה"ג ליכא מלקות, ועכ"ז העבד יוצא לחירות הואיל וביטל עבודתו של אותו האבר, עכ"ד.

[ובעיקר דברי הר"מ, תמה במנח"ח מצוה רצ"א סק"ב, דבש"ס משמע דאסור מה"ת לשתות כוס של עיקרין, אף שלא עשה מעשה בגוף האברים, ובקרי"ס בהלכות איסו"ב שם כתב ליישב דאיסור שתיית כוס של עיקרין אינו מאיסור סירוס אלא מחמת ביטול מצות פו"ר, (וצ"ע טובא מסוגיא דשבת שם), וביראים סי' שמ"ב כ' שאיסור שתיית כוס של עיקרין הוא מדרבנן, ועי' ברכ"י אה"ע סי' ה' סי"ב, ועי' בברכת שמואל ב"ק סי' ל"ט מה שהביא בשם הגרי"ז, וכ"ה בכתבי הגרי"ז מנחות נו:].

אכן תירוצו של המקנה צ"ע לכאורה, דנראה דבכה"ג לא יצא לחירות, דהנה הר"מ בפ"ה עבדים ה"ז כתב הכהו כנגד עינו אינו יוצא לחירות, וכתב בחסדי דוד על התוספתא בב"ק פ"ט [ד"ה הכהו] דדעת הר"מ בזה שאם היכהו תחת עינו וסימאה אינו יוצא לחירות עד שיכהו על עינו ממש, וא"כ לכאורה אינו חייב עד שיכה על האבר בעצמו, ושוב תיקשי קושית המקנה למה המסרס עבדו יוצא לחירות, והרי לוקה וקלב"מ.

ונראה ליישב קושית המקנה, דהלא מבואר בב"מ צא. דאף דקלב"מ פוטרו מ"מ מחויב לצאת יד"ש, ופרש"י [ד"ה רבא] דמהני בזה תפיסה, וא"כ שפיר יוצא העבד לחירות בהיותו תפוס בעצמו, וכ"ה בריטב"א קידושין כה: [הובא בשעה"מ פ"ה עבדים ה"ז], ואף לדעת הקצה"ח סי' רמ"א סק"ג דעבדו כשורו וחמורו ולא מיקרי תפיסה, היינו בספק אם צריך לצאת לחירות, אך אם ודאי צריך לצאת חירות הרי הוא תפוס בעצמו, עקצוה"ח שם ובסי' פ"ח סק"ט.

אשר נראה עוד בישוב קושית המקנה באופן מחודש, דיציאת שן ועין אינה חיוב ממון, אלא יסודה דין יציאה, וכמו בשש שנים ויובל דהויין יציאות דעבד עברי, כן הוא גם שן ועין דהוי יציאה בעבד כנעני, אשר לפי"ז נראה דאין שייך כלל לדון דין קלב"מ ביציאת ראשי אברים, שהרי אין זה בא בתורת קנס עונש או חיוב ממון, אלא דין יציאה, ועיקרו נתפס כלפי העבד עצמו ולא בתורת חיובא דאדון, וממילא אין שייך בזה דינא דקלב"מ.

ויסוד לזה מדברי היראים [החדש] סי' קס"ו וז"ל, שילוח עבדים, צוה הקב"ה בהגיע שמיטה [שנה שביעית] ויובל שישלח אדם חפשי עבדו ושפחתו העבריים, ועבד כנעני גוי גופו קנוי בהפילו לו אדם אחד מכ"ד ראשי אברים וכו', הנה כלל היראים במצוה אחת של שילוח עבדים, לשלח את הע"ע בשש ויובל, ואת הכנעני בשן ועין, והביאור הוא דאין זה חיוב ממון או קנס, אלא יסודו דין יציאה, דעבדו קנוי לו עד שיפיל לו שן ועין.

[ויש להוסיף בזה, דהנה לשון היראים דעבד עברי יוצא לחירות בשמיטה, וכן לשון תרגום יונתן (פכ"א פ"ב) שבמעלי דשביעית יפוק לבר חורין, וקשה דבערכין יח: ובספרי מפורש לא כן, וכבר כתבו האחרונים דכוונתם שיוצאין בשנה שביעית שלהם, והנראה מבואר מזה דע"ע יוצא בשמיטה, אלא שאין זה שמיטה של עולם אלא שמיטה של עבודתו, הרי דיציאת שש הויא חלות דין יציאה כענין מה שהעבדים והשדות חוזרות ביובל, ודכוותה הוא גם יציאת שן ועין לעבד כנעני].

והוא מבואר במכילתא כאן וז"ל, לפי שהוא אומר לעולם בהם תעבודו, שומע אני אף הפיל את שינו וסימא את עינו, ת"ל וכי יכה איש את עין עבדו וגו', וכתב הגרי"פ בח"ג פרשה ט"ז דמבואר מהמכילתא דיציאת ראשי אברים באה לפרש העשה דלעולם בהם תעבודו, וכ"ה לשון הר"מ בספה"מ עשה רל"ה וברמזיו להלכות עבדים ובחינוך מצוה שמ"ז שנצטוינו לעבוד בעבד כנעני לעולם אא"כ הפילו לו שן ועין.

עוד שם במכילתא איתא, ר"י אומר עבד כנעני אין לו פדיון לעולם, ואינו יוצא אלא לרצון רבו, שנאמר והתנחלתם אותם, לפי דרכנו למדנו שעבד כנעני כשדה אחוזה לעולם, אבל אם היה רבו רודהו והפיל את שנו וסמא את עינו או אחד מאיבריו שהם ראשין וגלויים, הרי זה קונה עצמו ביסורין, והרי דברים ק"ו, מה אם מידי בשר ודם קנה עצמו בייסורין, ק"ו מידי שמים, וכן הוא אומר יסור יסרני יה ולמות לא נתנני.

ומבואר מכ"ז דיציאת ראשי אברים אינה בגדר תשלומי חבלה בלבד, אלא דהיא הפקעה לעיקר תורת עבד דאית ליה, וכל עיקר מצות לעולם בהם תעבודו מוגבלת היא, דכל שהוציא שנו ועינו יצא לחירות, וממילא נראה דאין שייך לדון בזה דין קלב"מ כמש"נ, שו"ר כעין זה באמרי משה סי' מ"א [ד"ה והנלענ"ד], אלא דבאמת הארכתי בפרשת משפטים מדברי הראשונים, דדין יציאת שן ועין יסודו מפרשת חבלות, ודלא כמש"נ כאן.

מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א

בענין יציאת עבדים ביובל

בקידושין ט"ז ב', בורח אין מעניקין לו, ופריך בורח השלמה בעי, ומשני הב"ע כגון שברח ופגע בו יובל, מהו דתימא הואיל ואפיק ליה יובל שילוחו מעמך קרינן בי' ולא נקנסי' ונעניק לי' קמ"ל. וכתב הרמב"ם פ"ב מעבדין ה"ב, א' המוכר עצמו או שמכרוהו בי"ד וברח חייב להשלים שש, ואם פגע בו יובל יוצא לחירות. וכ' הכ"מ, ובסמ"ג (מ"ע פ"ה) כתב ואם פגע בו יובל יצא בד"א בחלה אבל בברח אין היובל מוציאו כדאי' בירושלמי דקדושין, מ"ט זה ברשותו וזה אינו ברשותו עכ"ל. (ולפנינו בירושלמי ליתא כן, רק כמו בבבלי לענין שש ולא לענין יובל, אבל הסמ"ג כנראה גריס כן בירושלמי), ויש לתמוה למה דחה גמרא דידן מפני הירושלמי, עכ"ל הכ"מ. ובמל"מ רצה לתרץ דדעתו כדעת הראשונים (עי' ריטב"א ומאירי ותוס' ר"י הזקן ושיטה) דצריך להשלים מדין ממונות ולא מדין עבד, ולא משמע כלל כן לשון הסמ"ג שאין היובל מוציאו וגם נתן טעם לפי שאינו ברשותו.

ולענ"ד אפשר ליישב דעת הסמ"גשהוא מחלק בין אם ברח ופגע בו יובל בזמן בריחתו, דבזה אין היובל מוציאו, דס"ל דבזמן בריחתו אינו כלל עבד ואסור בשפחה כנענית (וכמו שמצדד מרן בחזו"א בהערות ט"ז א', והארכנו בזה בקנין פירות סי' כ"א), וא"כ ל"ש שיצא אז ביובל כיון שאינו עבד אז כלל ורק יש עליו חוב להשלים, וע"ז אמרו בירושלמי זה אינו ברשותו ול"ש שיצא ביובל וחייב להשלים אח"כ, ואז באמת מעניקין לו, אבל הגמרא מיירי שכבר התחיל להשלים ופגע בו יובל, שאז היובל מפקיעו כיון שהוא עבד אז, אלא שאין מעניקין לו כיון שלא עבד כתיקונו כל ו' שנה.

וכ"ה בהדיא בתוס' ר"י הזקן שגם אם התחיל להשלים ופגע בו יובל, כיון שלא עבד כל ו' אין מעניקין לו, אלא שדעתו שם דה"ה לא התחיל להשלים, וכ"ד הרמב"ם פ"ג הט"ו וכן בשאר ראשונים [וכבר ביארנו בקנין פירות שם דלדעתם ע"כ צ"ל שגם בזמן בריחתו הוא עבד ואסור בש"כ], ודעת הסמ"ג דדוקא אם פגע בו יובל כשהוא משלים יוצא לחירות.

ועוד יש לפרש דבאמת גם דעת הסמ"ג כדעת שאר הראשונים דאפי' פגע בו יובל בעודו בורח ג"כ יוצא ביובל, אלא דס"ל דכ"ז בנרצע שפגע בו יובל בעודו בורח שאז יוצא לחירות, אבל סתם עבד שברח ופגע בו יובל אינו יוצא, וטעם החילוק משום שסתם עבד כשבורח אינו עבד כלל כיון שאינו עובדו ואסור ג"כ בשפחה כמש"כ לעיל, ולכך אין שייך שהיובל יוציאו כיון שאינו ברשותו אז, אבל נרצע שביארנו בקנין פירות סי' כ"ג בשם רוב הראשונים שאין יוצא בשטר ולא בהפקר וא בשום דבר, וגרע מעבד כנעני שהאדון אין יכול כלל לשחררו והוא בע"כ נשאר עבד עד היובל או מיתת האדון ע"ש, וא"כ ל"ש לומר שבורח פקע עבדותו, שאין תלוי כלל בעבדותו שאפילו אין האדון רוצה כלל בעבדותו לא פקע עבדותו, והרי גופו קנוי כמו עבד כנעני ויותר ממנו, וא"כ גם בעת בריחתו הרי הוא עבד ושייך שפיר לומר שיוצא ביובל אף בעת בריחתו, ובזה מיירי הגמ' שפגע בו יובל [ואע"ג דאפשר שצריך לשלם משום גזלה עי' מאירי].

ועפ"ז יתבאר היטב הא דקא"ר שמעון קידושין ט"ז ב', ד' מעניקים להם, ומסיק דהיינו שש ויובל ויובל של רציעה וסימנין, וצריך ביאור אמאי חשיב יובל ויובל של רציעה בתרתי הא תרווייהו חדא נינהו דכל עבד יוצא ביובל, ואי משום דנפקי מתרתי קראי, א"כ הו"ל למחשב נמי יובל של מכרוהו ב"ד ושל מוכר עצמו דנפקי נמי מתרי קראי כדא' שם ט"ז א'.

אבל למש"כ יש בזה חידוש גדול, דביובל אינו יוצא משום שעבד אותו, דאפי' לא עבד אותו יוצא ואי"ז תלוי בעבדות כמשנ"ת, והר"א דכאן ליכא דין הענקה, שאין זה עבור פעולת העבדות קמ"ל דגם זה מעניקין לו משום שעבד [ואם לא עבד אלא שברח אע"ג שא"צ להשלים אין מעניקין לו כדמסיק], דעיקר ההענקה הוא משום עבודתו שעבד אצלו באמונה כדמסיק לא יקשה בעיניך וגו' כי משנה שכר שכיר עבדך.

(קנין פירות סי' כו, עיי"ש תוספת דברים)

חקירות הלכתיות

הרה"ג אלחנן פרץ שליט"א

ממזר

ממזר ירא שמיים שנפשו חפצה להקים בית נאמן בישראל, מה הדרך הרצויה ביותר שישא אשה והבנים לא יהיו ממזרים. הנה ידוע כי קניין עבד כנעני הוא דבר השנוי במחלוקת ראה משנ"ב סי' ש"ד שהביא את המחלוקת בזה. ולמעשה אף כי בדינא דמלכותא אסור קניין של עבד, מ"מ יש מקום לומר שקניין של עבד שנעשה לצורכי מצווה כמו מכירת חמץ ובדומה לפרוזבול קניין עבד כזה אפשר שאין עליו דינא דמלכותא, ויכול אדם לקנות עבד כאשר הקניין הוא לצרכי מצווה. כמו כן ידוע שנחלקו רבותינו הראשונים אם יש גרות בלילה משום דמשפט כתיב ביה ומשום כך אפשר ואי אפשר לגייר בלילה משום שאין דנים בלילה. כמו כן ידוע כי עבד כנעני שהשתחרר הרי הוא יהודי אף אם אביו ממזר, לעומת זה בן הגיורת שמותרת בממזר בנה ממזר.

הפיתרון

ומעתה לכאורה יוכל הממזר לבקש ממי שרוצה להתגייר שתמכור עצמה לו לשפחה או אז הוא מותר בה שהרי ממזר מותר בשפחה אלא כיוון שאין עבדים בזמן הזה אפשר שאינה שפחה ונמצא עובר איסור תורה. משום כך יבקש ממנה להתגייר בלילה וגרות בלילה הרי ספק היא, ומעתה מותרת היא מספק ספיקא, שמא שפחה ואם תרצה לומר שאין עבדות בזמן שמא גיורת היא.

הבנים

ברם, את הבנים אפשר להתיר בקהל בספק ספיקא הפוך, שמא שפחה היא ואז הבנים עבדים ואפשר לשחררם ויהיו יהודים גמורים, ואם תרצה לומר שלא הייתה שפחה שמא אמם הייתה גויה ונמצא שהם גויים וצריכים גיור. ואי אתה יכול לומר שמא אמם גיורת כי אז ממזרים הם, אבל זה אתה מוכרח לומר ביחס להיתר של הבעל באשתו. נמצא שאתה משתמש בספק ספיקא דסתרי הדדי וידוע שמחלוקת היא האם אמרינן ספק ספיקא דסתרי הדדי או ספק דרבנן לקולא דסתרי הדדי. וראה בזה בספר המפתח ב"ק יא. שהביא את הדעות בזה. ומשום כך פיתרון זה אינו לא להלכה ולא למעשה.

פתיחת כלוב

אדם אכזר שכלא בעלי חיים כאשר הם לחוסים בצורה קשה וזועקים מהלחץ רעב וצמא, בא חברו בהסתר פתח את הכלוב וכל החיות פרצו ויעבורו. וידוע כי הפורץ גדר לפני בהמת חברו חייב לצאת שמיים כדין גרמא, וידוע כי גרמא אפשר והוא חיוב גמור, ראה במאירי ב"ק נו שכתב מי שלא משלם גרמא הרי גזלן ואפשר שפסול לעדות. ומעתה השאלה אם שפיר עבד ואם חייב לשלם אחר שלא הייתה ברירה אחרת כי אם המעשה שעשה. (בדברי עם רבנו הגדול מו"ר הגרח"פ שיינברג זצ"ל אמר לי כי מה שעושים חלק מבעלי הלולים שאחר שנים לוקחים את התרנגולות למיתה שלא על ידי שחיטה אלא על ידי קבורה איסור הוא זה).

והנה שמעתי מרבנו הגדול מו"ר הגרח"פ שיינברג זצ"ל שמותר לגזול לקלקל ולהרוס חפץ של איסור שגורם כישלון ברור לבעליו והסברא כי שגדר מזיק היינו פעולת קלקול אבל כאשר שם הפעולה תיקון אין כאן מזיק, כמו רופא המסיר נגע שאם הפעולה ריפוי, כי חלק ממהות מזיק הוא שם המזיק. וראה רמב"ן ב"מ פב לעניין טבח אומן שקלקל שכתב כן. ומעתה בנידון דידן אם זו הפעולה שהיה צריך לעשות, שמא אין לה את שם האיסור ואין חיוב אפילו בגרמא. ויש לשקול חכם בזה.

עקרי הענין

הרב ז. רוזנשטיין

בפרשת משפטים (שמות כא ב-יא), ובפרשת בהר (ויקרא כה לט-מג), בפרשת ראה (דברים טו יב-יח), מובאים דיני עבד עברי. קיום הדינים הללו נמנה כמצוות עשה כמנין מצוות התורה רמב"ם רלח, חינוך מב. ופורטו דיניו ברמב"ם הל' עבדים פרקים א-ד.

עבד עברי הוא יהודי שגנב ואין לו לשלם את הקרן, ומכרוהו בית דין בעל כרחו כמו שכתב הרמב"ם הל' עבדים פ"א ה"א, והוסיף וכתב "אין לך איש בישראל שמוכרים אותו בית דין אלא הגנב בלבד, ועל זה שמכרוהו בי"ד הוא אומר כי תקנה עבד עברי, ועליו הוא אומר במשנה תורה כי ימכר לך אחיך העברי". ומקור דבריו במכילתא ובסיפרי. או יהודי שנהיה עני מאד, ואין לו אוכל וכסות, ומכר את עצמו מרצונו התורה נתנה לו רשות למכור את עצמו כשהעני מאד, כמו שנאמר "כי ימוך אחיך עמך ונמכר לך", וכמבואר ברמב"ם שם, שאלו הם שתי האפשרויות בהם נאמרו דיני עבד עברי בתורה. ואין בית דין רשאים למכור לעבדות אף אדם מישראל ספר המקח שער ט'; רמב"ם עבדים פ"א ה"א, אלא את הגנב שאין לו ממה לשלם את דמי הגניבה, שבית דין מוכרים אותו לעבדות ואת דמי מכירתו משלמים לנגנב שמות כב ב; רמב"ם שם, גניבה פ"ג הי"א. כשיש לגנב מה לשלם אלא שאינו רוצה לשלם, אין בית דין יכולים למוכרו אלא יכפוהו בכוח לשלם עד שתצא נפשו מנחת חינוך מצוה מב אות א

עבד הנמכר על ידי בית דין אינו נמכר אלא לשש שנים, אולם מוכר עצמו יכול להימכר אף ליותר משש קידושין יד ע"ב; רמב"ם עבדים פ"ב ה"ב-ג, שבעניינו של "מכרוהו בית דין" כתוב דברים טו יב "כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים ובשנה השביעית תשלחנו חפשי מעמך" הרי מפורש שהנמכר על ידי בית דין אינו עובד יותר משש שנים. מלשון הכתוב "ועבדך" [שמשמעותו, הוא ולא אחר], למדו חכמים שדין זה אינו אלא ב"מכרוהו בית דין", אולם "מוכר עצמו" נמכר אף ליותר משש ת"ק בברייתא קידושין יד ב על פי הסברו של אביי שם. ואמרו בירושלמי ראש השנה פ"ג ה"ה אמר רבי שמואל בר רב יצחק "וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל" שמות ו יג, על מה ציום על פרשת שילוח עבדים, ואתיא כהיא דאמר רבי הילא לא נענשו ישראל אלא על פרשת שילוח עבדים, הדא הוא דכתיב "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי וגו'".

"מכרוהו בית דין" כשם שאינו נמכר ליותר משש כך אינו נמכר אף לפחות משש מנחת חינוך מצוה מב אות יט על פי רש"י קידושין יח ע"א ד"ה ולא חציו. יש הסוברים ש"מוכר עצמו" כשם שנמכר ליותר משש כך יכול להימכר לפחות משש ריטב"א קידושין יד ע"ב; שיטה לא נודע למי שם בדעת רש"י, ויש שכתבו שהנמכר לפחות משש שנים יהיה דינו ככל פועל הנשכר למלאכת חבירו ולא כעבד, שאין עבד עברי אלא בנמכר לכל הפחות לשש שנים (מל"מ עבדים פ"ב ה"ג בדעת הרמב"ם; מהרי"ט מהדו"ת קידושין יד ב, הובאו דבריו במל"מ שם; ראה מאירי קידושין שם. במוכר עצמו לגוי לכל הדיעות יכול למכור עצמו אף לפחות משש אבן האזל עבדים פ"ב ה"ז אות ט. ואין משמע כן מהמנחת חינוך שם אות כ.

חרש שוטה וקטן שגנבו, כיון שהם פטורים מלשלם [רמב"ם גניבה פ"א ה"ח], אינם נמכרים על ידי בית דין (מנחת חינוך מצוה מב אות ז). אף שבדרך כלל כל גנב חייב לשלם לנגנב פי שנים ["כפל"], וכשגנב שור או שה חייב לשלם אף פי ארבעה וחמשה ["תשלומי ארבעה וחמשה"] ממה שגנב [רמב"ם שם ה"ד-ו], אינו נמכר עבור תשלומים אלו, אם אך יש לו לשלם את דמי הגניבה עצמה (ראה גמ' קידושין יח א; ספר המקח שם; רמב"ם עבדים שם, גניבה פ"ג הי"ב).

הגונב מהגוי או מההקדש אינו נמכר רמב"ם גניבה פ"ג הי"ג. סמיכת דין מכירת הגנב לדין תשלומי כפל, בכתוב שמות כב ב-ג "אם אין לו ונמכר בגנבתו, אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד חמור עד שה חיים שנים ישלם", באה ללמד שרק במקרה שאם יש לו לשלם משלם כפל, אז דינו לימכר לעבדות כשאין לו, אולם במקרה שאם יש לו אינו משלם כפל, אז אין דינו לימכר לעבדות כשאין לו. ולפיכך הגונב מהגוי ומההקדש שאם יש לו לשלם אינו משלם כפל ראה מכילתא דרשב"י פרק כב; רמב"ם שם פ"ב ה"א, אינו נמכר לעבדות כשאין לו אור החיים שם; מנחת חינוך מצוה מב אות ד, ובמנחת סולת מצוה מב אות ב תמה על דבריהם דאין אנו רשאים לדרוש דרשות מעצמינו. וראה באור שמח גניבה פ"ב ה"א טעם נוסף להלכה זו. ויש שכתב שגם הגונב עבדים קרקעות ושטרות אשר אין בהם דין תשלומי כפל [בבא מציעא נו א; רמב"ם שם ה"ב, לא ימכר לעבדות אם לא יהיה לו מה לשלם מנחת חינוך שם, והסתפק שם מה יהיה הדין בגונב מן הגנב שדינו שאין משלם כפל, האם ימכר לעבדות כשאין לו, ראה שם צדדי הספק.

עדים אשר העידו על אחד שגנב ואין לו מה לשלם, ורצו לחייבו שימכר, ונתברר לבית דין שהם עדים שקרנים [="עדים זוממים"], אינם נמכרים לעבד עברי גם אם אין להם במה לשלם, ואף שבדרך כלל עונשם של "עדים זוממים" שעושים להם את מה שרצו לעשות לאותו שהעידו עליו [רמב"ם שופטים פי"ח ה"א], למדו חכמים מהכתוב (שמות כב ב) "ונמכר בגנבתו", שאין נמכר אלא הגנב עצמו ולא מי שזממו להעיד על אדם שגנב (קידושין שם; ספר המקח שם; מנחת חינוך מצוה מב אות ג).

האשה אינה נמכרת לאמה עבריה בגניבתה, ואינה מוכרת את עצמה רמב"ם שם ה"ב, ע"פ משנה בסוטה (דף כג). והמכילתא. וכ"כ האשה אינה קונה לא עבד עברי ולא עבד כנעני מפני החשד דעת תנא קמא בברייתא (ב"מ עא), שחלק על רבן שמעון בן גמליאל, וכפסק הרמב"ם שם

גר אינו נקנה לעבד עברי שנאמר "ושב אל משפחתו", מי שיש לו משפחה, יצא גר שאין משפחה, - ברייתא (ב"מ עא). ונפסק ברמב"ם שם ה"ב. והסמ"ג כתב בשם מורו שמה ששנינו בגמרא שם דבין לר' עקיבא גר נקנה לעבד עברי, נאמר לגבי גר הבא על בת ישראל, שיש לו משפחה, משפחת אמו. בית דן מוכרים עבד עברי רק ליהודי או לגר צדק ולא לגוי, וכ"כ מי שהעני ומוכר את עצמו אינו רשאי למכור עצמו לגוי ואפילו לגר תושב נאמר בספרי "כי ימכר לך, מנין כשהוא נמכר אינו נמכר אלא לך, תלמוד לומר כי ימכר לך". ראה בגמרא ב"מ (עא). ורמב"ם ה"ג. בדיעבד מי שעבר ומכר את עצמו אפילו לעכו"ם ואפילו לעבודת כוכבים עצמה ה"ז מכור שנאמר או לעקר משפחת גר לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה רמב"ם שם ה"ג ע"פ הנאמר בגמרא (ב"מ שם) "תניא צדק האמור לענין מכירה, דכתיב וכי ימוך אחיך עמך ונמכר לך, ולא לך אלא לגר שנאמר לגר, ולא לגר צדק אלא לגר תושב, שנאמר לגר תושב, משפחת גר זה עכו"ם, כשהוא אומר או לעקר זה הנמכר לעבודת כוכבים עצמה. מי שבא ואמר הריני מוכר עצמי לגוי אין חייבים למונעו, אבל לאחר שנמכר לגוי, אע"פ שעבר ועשה שלא כהוגן מצוה לפדותו שלא יטמע ביניהם שנאמר "אחרי נמכר גאולה תהיה לו",

ובתורת כהנים דרשו "בא ואמר הריני נמכר יכול הוזקק לו תלמוד לומר אחרי נמכר הא אין אתה נזקק לו אלא משימכר". ונפסק ברמב"ם שם ה"ד.

אסור לאדם למכור את עצמו לעבד עברי אלא אם כן העני ביותר ומוכר את עצמו כדי להחיות נפשו מס' עבדים פ"ב ה"ד; רמב"ם עבדים פ"א ה"א; ראה תורת כהנים בהר פרשה ה; ראה תוספתא ערכין פ"ה ה"ח. ראה קנין פירות סי' נא שכשיש לו מזונות דחוקים אינו רשאי למכור עצמו, וראה שם אם רשאי למכור עצמו לצורך כביסת בגדיו. יש שכתבו שאינו רשאי למכור את עצמו אף לצורך קיום מצוה תוס' בבא בתרא יג א ד"ה כופין; ראה רמב"ם שם, ויש מהאחרונים שכתבו בדעת ראשונים שרשאי למכור עצמו לצורך קיום מצוה מנחת חינוך מצוה מב אות יז בדעת רש"י קידושין סט א ד"ה "מאי ניהו" ותוס' שם ד"ה "אלא" ותוס' גיטין מא א ד"ה "לישא"; טורי אבן חגיגה ב ב בדעת רשי ותוס' בקידושין שם. ראה טורי אבן שם ובית אל ח"ב עמ' לז א מקרה נוסף בו יהיה מותר לו למכור עצמו. אין קטן יכל למכור עצמו לעבד עברי שאין מעשה מכירתו נחשב למכירה מנחת חינוך מצוה מב אות ז. וראה שם שהביא שמהגהות המשנה למלך על החינוך מצוה זו לא משמע כן.

אדם שיש לו כסף, אסור לו להצניע את כספו או לקנות בכספו סחורה או כלים או ליתנם לבעל חוב, ואחר כך למכור את עצמו לעבד עברי כיון שכאמור אין אדם רשאי למכור את עצמו עד שלא ישאר לו כלום ואפילו כסות לא תשאר לו, כמבואר שם ברמב"ם, ע"פ מה שנאמר בתורת כהנים (פרשת בהר) "מנין שאין אדם רשאי למכור עצמו ולהניח באפונדתו וליקח לו בהמה וליקח לו כלים וליקח לו בית אלא א"כ העני תלמוד לומר וכי ימוך ונמכר".

אדם שלא רשאי למכור את עצמו ועבר ואעפ"כ מכר את עצמו, הרי הוא מכור תוספתא ערכין שם; רדב"ז ח"ו ב' אלפים נח, ויש שכתב שאינו מכור מנחת חינוך שם בדעת הרמב"ם [על פי דברי הגמ' קידושין כב ב] שאין האדם אדון על עצמו למוכרו אלא באותם מקרים שהתורה התירה לו לעשות כן; ספר המקנה קידושין טו א על תוס' ד"ה "ואידך", וראה בדבריו טעם נוסף להלכה זו.

בין מוכר עצמו ובין מכרוהו בי"ד אינו נמכר בפרהסיא על אבן המקח ולא בסימטא כדרך שהעבדים נמכרין שנאמר "לא ימכרו ממכרת עבד", ודרשו בתורת כהנים (פרשת בהר) שאינו נמכר אלא בצנעה ודרך כבוד, ונפסק ברמב"ם שם ה"ה.

אסור להעביד את העבד עברי בפרך שנאמר "לא תרדה בו בפרך". - עבודת פרך היא א. עבודה שאין לה קצבה, כלומר שאין העבד יודע מתי יגמור, ולכן לא יאמר לו עדור תחת הגפנים עד שאבוא, אלא יאמר לו עדור עד שעה פלונית או עד מקום פלוני רמב"ם שם ה"ו. ובראב"ד שם השיג עליו וכתב שבגמרא לא נאמרה הגדרת הרמב"ם "עבודה שאין לה קצבה", אלא רק נאמר שלא יאמר לו עבוד עד שאבוא והוא מתעכב לבא עד שהעבד מצטער, [ודבר המסור לשם שיכול לומר לא היה לי פנאי לבא, והשם הוא יודע את האמת, ולכן נאמר בפסוק האוסר לעבוד בו בפרך "ויראת מאלהיך"]. אבל המקרה שכתב הרמב"ם אין לדעת הראב"ד מקור שזו עבודת פרך, עי"ש שהאריך, ובכס"מ ובנושאי כלים שיישבו את דברי הרמב"ם. ב. עבודת פרך היא גם עבודה שאינו צריך לה, ואומר לו לעשותה כדי שיעבוד ולא יתבטל, ולכן לא יאמר לו חפור במקום זה כשאינו צריך את החפירה. וכ"כ לא יאמר לו להחם לו כוס של חמין או לצנן לו אותה, כשאינו צריך דבר זה, והעושה כן עובר בלא תעשה כנ"ל, שנאמר "לא תרדה בו בפרך", ומכאן שלא יעשה לו אלא דבר קצוב שהוא צריך לו, כמפורש ברמב"ם שם ה"ו.

אסור להעביד את העבד עברי בדברים שיבזו אותו, ולכן לא יאמר לו לעשות דברים שעושים אותם בדרך כלל העבדים, כגון הולכת כלים לבית המרחץ, או חליצת מנעליו שנאמר "לא תעבוד בו עבודת עבד" אינו נוהג בו אלא כשכיר שנאמר "כשכיר כתושב יהיה עמך" -רמב"ם שם ה"ז.

גנוזות

עורך הרב הלל מן

רבי דוד פרידמן מקרלין - הפסקי הלכות [תקפ"ח - תרס"ז]

אם תקיעת שופר דומה לשילוח עבדים

בגמ' קידושין [לח] חוץ מן השמטת כספים ושילוח עבדים שאף על פי שנצטוו עליהם לאחר כניסתן לארץ, נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ.

וצ"ע מה דין תקיעת שופר בחו"ל אם נימא דדינה כדין שילוח עבדים, ואם נימא כן למה לא קחשיב לה התם. [כוונתו להקשות דאם דין תקיעת שופר נוהג אף בחו"ל, אמאי לא תני לה בגמרא כשאיירי לגבי חילוקי הדינים הללו].

ומדברי הרמב"ם בפ"י מה' שמיטה ויובל ה"י שכתב ומעבירין שופר בכל גבול ישראל, משמע דבחו"ל אין נוהג דין זה, וצ"ע ולמה לא נימא כמו בשילוח עבדים דבזמן שנוהג בארץ נוהג גם בחו"ל, ובזמן שאינו נוהג בארץ אינו נוהג בחו"ל, ועיין ירושלמי פ"ד דר"ה ה"א, וצ"ע. [אי"ה, ז"ל הירושלמי פ"ד דר"ה אמרין חבריא וכו' והעברת שופר תרועה בחדש השביעי וגו', או נאמר זו אתם מעבירין בארצכם הא אחרת בין בארץ בין בחו"ל, א"ר יונה אילו הוה כתיב וכו', והיינו דסד"א דנילף דשופר דיובל אינו נוהג בחו"ל לאפוקי משופר דר"ה, ודחינן לה דלא ילפינן כן ע"ש, והיינו דאה"נ דשופר דיובל נוהג אף בחו"ל].

מוסד הרב קוק
חדש
כרכים נוספים מסדרת
שיטה מקובצת
על הש"ס
מסכת נדרים
מסכת נזיר, סוטה

מכון ירושלים
הופיע
יד דוד
על מסכתות
נדרים נזיר וסוטה
להגאון רבי דוד זינצהיים זצ"ל
יו"ל לראשונה מכת"י המחבר עם
מקורות וציונים

לתרומות,
הנצחות
ופרסום ספרים
חדשים
בעלון
מסביב לשולחן
ת.ד. 41068 ירושלים
050-4143522